

HERNÁN CORTÉS Dopisy

Druhý
a třetí dopis
o dobytí
Tenochtitlánu

Argo

CAPRICORN

Edice Capricorn
Svazek 3

Hernán Cortés
Dopisy

HERNÁN CORTÉS

Dopisy

Druhý
a třetí dopis
o dobytí
Tenochtitlánu

Argo

CAPRICORN

Přeložili Oldřich Kašpar a Eva Máňková

Czech edition © Argo, 2021

Translation © Oldřich Kašpar, Eva Máňková, 2000

Preface © Oldřich Kašpar, 2000

Cover photo © Národní muzeum – Náprstkovo muzeum v Praze

© Jiří Vaněk, 2000

ISBN 978-80-257-3556-5 (váz.)

ISBN 978-80-257-3618-0 (e-kniha)

OBSAH

HERNÁN CORTÉS A DOBYTÍ TENOCHTITLÁNU	9
DRUHÝ DOPIS – RELACE	25
TŘETÍ DOPIS – RELACE	113
BIBLIOGRAFICKÁ POZNÁMKA	169
REJSTŘÍK OSOBNÍCH JMEN, NÁZVŮ ETNIK A MÍSTNÍCH POJMENOVÁNÍ	171

HERNÁN CORTÉS A DOBYTÍ TENOCHTITLÁNU

Dobyvatelské tažení Hernána Cortése a jeho společníků, které vyvrcholilo zničením aztéckého města Tenochtitlánu a pokořením jeho obyvatel, nacházelo odraz v literatuře v podstatě již od svého počátku. První zprávy a informace o průběhu conquesty, kterým nelze upřít literární hodnotu, podával sám Cortés ve svých dopisech (Cartas de Relación) adresovaných španělskému císaři Karlu V. Po něm se věnoval popisu celého tažení i jiný účastník expedice Bernal Díaz del Castillo, prostý voják, jehož *Historia verdadera de la conquista de Nueva España* není sice historií nejpravdivější, ale rozhodně ji lze považovat za jednu z nejbarvitějších. Cortésův životopisec López de Gómara, jehož pero bylo unášeno představou velké a silné osobnosti dobyvatelovy v duchu renesančním, vytvořil na základě Cortésova vyprávění biografické dílo, které vyzdvihuje pouze jedince a opomíjí úlohu všech ostatních, kteří v tomto podniku kráčeli po jeho boku. To jsou první a nejdůležitější prameny; nelze však zapomenout ani na *neochvějného obhájce Indiánů* Bartoloméa de Las Casase, který nám představuje osobu španělského dobyvatele ve světle mnohem kritičtějším a nepříznivějším.

Od vydání klasické práce Salvadora de Madariagy (*Hernán Cortés*, Buenos Aires 1943) až po rok 1992, kdy se v souvislosti s 500. výročím objevení Ameriky rozšířila celá záplava nových prací o Cortésovi a dobývání Mexika, zůstaly některé z podstatných problémů ještě stranou a my se je pokusíme alespoň naznačit v úvodu k této edici Cortésova druhého a třetího dopisu.

Hernán Cortés se narodil v Medellín (Extremadura) v roce 1485 jako syn zchudlého šlechtice, kapitána Martína Cortése de Monroye a jeho manželky Cataríny Pizarro Altamiranové. Podle svědectví, které uvádí Prescott, byl prý poměrně slabým dítětem a zesílil, teprve když dorůstal. Ve čtrnácti letech ho poslal otec na studia do Salamanky s nadějí, že bude mít ze syna právníka. Ale mladík se neztotožňoval s jeho názorem a po dvou zjevně dosti bouřlivých letech se k malé radosti rodičů vrátil domů. Jeho nedokončená univerzitní studia však nebyla úplně marná, odrazila se později i v jeho slavných *Dopisech*.

Doma pak trávil mladý Cortés svůj čas zahálkou a prováděním různých bujných kousků, čímž radosti svým rodičům asi příliš nepřidal, a tak není divu, že když se nakonec v sedmnácti letech, hnán touhou po dobrodružství, chtěl přihlásit do armády, ani mu příliš nebránili. Cortés kolísal mezi dvěma možnostmi, vstoupit pod prapory proslulého španělského vojevůdce Gonzala Fernándeze de Córdoby, anebo se vypravit do Nového světa. Nakonec se rozhodl pro druhou možnost. Příležitost se mu naskytla při výpravě Nicoláse de Ovanda, která se právě chystala na moře. Jeho úmysl však zmařila nešťastná náhoda. Když chtěl jednou v noci navštívit jistou medelínskou krasavici, spadla na něj zeď, kterou přelézal, a výsledkem nočního dobrodružství neohrabaného kavalíra byla bolestivá vykloubenina a několik zhmožděnin. Delší pobyt na lůžku způsobil, že Ovandova výprava odjela bez něho. Zůstal tedy doma ještě dva roky a nakonec využil příležitosti v roce 1504, kdy odplouvala k Novému světu nevelká eskadra lodí. Na Española se Cortés seznámil s mužem, s nímž později ještě nejednou propletl svůj osud a ne vždy příznivě. Tímto mužem byl Diego Velázquez. S ním se o sedm let později vydal dobývat ostrov Kubu. Dobře vyzbrojení Španělé velmi lehce přemohli indiánské obyvatelstvo Kuby a Cortés si na ostrově zabral rozsáhlé území. Velázquez se stal v Santiagu de Cuba, tehdejším správním středisku ostrova, guvernérem a nezapomněl ani na Cortése. Vedle půdy a Indiánů dostal Cortés dokonce i nějaké doly. Mnohému by takový majetek zjevně stačil ke spokojenosti, ale nestálý dobrodruh, který se vypravil za moře pro zlato, moc a slávu, se už tehdy proslavil odmítavým výrokem:

„Nepřijel jsem do Ameriky, abych ryl zemi jako nějaký sedlák. Přijel jsem, abych získal zlato.“

A tak když se guvernér Velázquez rozhodl na základě zpráv, které přivezly expedice Franciska Hernándeze de Córdoby a Juana Grijalby, vyslat na americkou pevninu dobytelskou výpravu, učinil z ní Cortés nástroj svých osobních ambic. Tím, že uhradil část výdajů na výpravu, si zajistil právo stát se jejím velitelem. Ale Velázquez, který si velmi dobře uvědomil ukvapenost svého kroku, začal rozhodnutí jmenovat Cortése do čela výpravy litovat, a nakonec jmenování odvolal. Protože však znal Cortésovu vzdornou povahu (měl s ním již dříve rozepře), sedl na koně a vyrazil do přístavu, aby mu osobně odebral velení. Cortés ovšem neuposlechl a vyplul na moře. Vložil totiž do výpravy nejen svoje naděje, ale především téměř celý majetek,

Dobyvatel říše Aztéků Hernán Cortés,
rytina z knihy *Opus Chronographicum*, vydané v Antverpách v roce 1611.

a navíc se na mnoha místech zadlužil. K úplnému vybavení však ještě scházely potraviny a zásoby, a tak se zastavil v kubánském přístavu Macaca, kde se dozásobil *půjčkou* přímo z královských statků.

Prvním cílem jeho lodí se stal Yucatán. Tady se zastavila výprava nejdříve na ostrůvku Cozumel, obývaném maysky hovořícími Indiány. Cortés zde získal neočekávaně cenného pomocníka – Gerónima de Aguilara, katolického kněze, který se před lety zachránil spolu s několika svými druhy z lodi ztroskotavší u Yucatánu. V době Cortésova příchodu už byli všichni Aguilarovi druzi, s jedinou výjimkou, mrtvi.

Druhým Cortésovým největším ziskem na Yucatánu byla tlumočnice, kterou dostal od místních kaziků jako otrokyni. Malintzin (Malinche) nebo doña Marina, jak ji pokřtili Španělé, se stala Cortésovi nejen milenkou a matkou jeho syna Martína Cortése, ale především neocenitelnou pomocnicí v boji proti vlastním soukmenovcům. Nejdříve se tlumočilo tak, že Marina, která znala maysky i nahuasky (náhuatl – jazyk Aztéků), překládala z náhuatlu do mayštiny a Aguilar z mayštiny do španělštiny. Ale velmi brzy se naučila španělsky a překládala přímo. Rozhodně není přehnané tvrzení, že Marina byla ve španělské conquistě Mexika jednou z klíčových osobností. Od ní totiž Cortés získal velmi přesné a cenné zprávy o stavu aztécké říše,

o rozporech, které v ní existovaly. Jistě se dozvěděl o válkách, jež vedli Aztékové s okolními etniky, a o nenávisti porobených kmenů. Zřejmě si mohl mnohokrát v praxi ověřit, že to, co Marina navrhuje, je pro něho výhodné. Mnoho zpráv o účinných zásazích Mariny ve prospěch Španělů nám ostatně přináší i Bernal Díaz del Castillo.

Z tohoto hlediska nebyl pak Cortésův vpád do Mexika s cílem vyvrátit aztéckou říši a nastolit španělské panství podnikem tak hazardním, za jaký se běžně pokládá. Zkušený voják si dokázal podle získaných informací utvořit poměrně přesný obraz toho, co ho čeká a jak velké jsou jeho vyhlídky na vítězství proti početně mnohem silnějšímu aztéckému vojsku.

Můžeme dokonce předpokládat, že si byl dobře vědom nejen převahy ve zbraních, ale především v taktice, která v některých relativně bezvýhodných situacích (např. Noche triste, bitva u Otumby) Španělům doslova zachránila život.

A tak se Hernán Cortés dne 16. srpna 1519 vypravil na hlavní město Aztéků – Tenochtitlán. Vojsko, s nímž vyrazil na cestu, tvořily čtyři setniny pěšáků a patnáct jezdců. To bylo jádro jeho malé armády, kromě toho jej doprovázelo ještě 1300 indiánských bojovníků z města Cempoaly a tisíc indiánských nosičů. Zprávy, které mu dodávala Marina, si postupně doplňoval údaji, které mu poskytovali náčelníci porobených kmenů, jež Aztéky srdečně nenáviděly. Tak se také dozvěděl o odvěkém nepříteli Aztéků, městě Tlaxcale, které si dokázalo uhájit nezávislost již více než dvě stě let i přes stálé aztécké pokusy o jeho dobytí a pokoření. Kromě toho Cortés dokázal velmi mistrně využít staré aztécké báje o Quetzalcóatlovi, o jejíž existenci se také poměrně velmi brzy dozvěděl. Podle aztécké víry totiž opustil předky Aztéků kdysi dávno bůh Quetzalcóatl poté, co je naučil všemu, co potřebovali k životu. Pověst tvrdila, že to byl bůh světlé pleti, vysoké postavy, s mohutným plnovousem. Před svým odchodem prý slíbil, že se vrátí, a jeho návrat spadal právě do období vlády Moctezumy, jak to Aztékům předpovídala celá řada *podivných znamení*.

Příchod Španělů, vousatých, s bledými tvářemi, v lesklých pancířích a se zbraněmi, jež vrhaly hromy a blesky a zabíjely na dálku, sehrál v první fázi conquisty, než se Indiáni přesvědčili, že Španělé jsou lidé zrovna tak smrtelní jako oni, nesporně velkou roli a poskytl dobyvatelům počáteční převahu. Moctezumovi špehové, sledující Španěly na každém kroku, sice velmi brzy zjistili, že Španělé nejsou žádnými bohy, ale koně, psi a nepochopitelné zbraně, stejně jako

fakt, že neznámé cizince nebylo možno zahubit ani kouzly těch neschopnějších čarodějů, Moctezumu velmi deptaly. Nepovažoval-li Španěly za božstva, rozhodně se domníval, že jsou jejich vyslanci. V tom případě by byl podle jeho mínění boj proti nim marný, neboť cizinci byli jistě náležitě vybaveni nadpřirozenými silami.

Proti očekávání se Tlaxcalané Cortésovi postavili velmi tvrdě a statečně na odpor, který byl v rozporu s nadějemi na přátelské přijetí a vyvolal v táboře dobytých těžkou depresi. Nakonec se však Tlaxcala přidala na španělskou stranu proti společnému nepříteli. Zatím Moctezuma ve své nerozhodnosti a obavách stále ještě vyjednával, a to tak dlouho a mnohdy neobratně (např. když se dozvěděl, že Španělé touží po zlatě, poslal Cortésovi nádherné zlaté dary a na oplátku požadoval, aby vetřelci odtáhli), až conquistadoři dorazili do Tenochtitlánu. Moctezumovy obavy šly tak daleko, že nezvané cizince přijal s úctou smíšenou se strachem.

Aztécký vládce ubytoval cizince v jednom z tenochtitlánských paláců. Španělé se tam dobře opevnili a vyčkávali vhodné příležitosti k dalším akcím. Ta se naskytla brzy. Moctezuma totiž začal zkoušet, jak by se Španělů zbavil; dal proto úkladně zabít několik mužů z posádky Cortésovy základny na pobřeží. Když se o tom Cortés dozvěděl, okamžitě žádal vysvětlení. Moctezuma popřel, že by cokoliv o této záležitosti věděl, ale ujistil Cortése, že celou věc vyšetří. A v tomto okamžiku udělal Cortés další strategický tah, který byl sice dobře promyšlen, ale nakonec, jak se ukázalo, nepřinesl to, co od něj sám Cortés očekával; přestěhoval Moctezumu do svého paláce, což se v podstatě rovnalo zajetí. Jenže tentokrát Cortésovi jeho kalkulace nevyšla; zdálo se mu, že má-li v moci panovníka, ovládá celou zemi. Následující události mu velmi brzy ukázaly, že tato představa byla pouze iluzí.

V napjaté situaci dostal zprávu, že guvernér Kuby, Diego Velázquez, který se nehodlal smířit s jeho vzpourou, proti němu vyslal kontraexpedici vedenou Pánfilem de Narváezem. Narváezovo vojsko čítalo na devět set mužů. Z toho bylo osmdesát jezdců, osmdesát arkebuzníků a sto padesát střelců s kušemi. Navíc s sebou vojáci přivázeli i několik těžších děl. Cortés se rozhodl bleskově. Část vojska nechal pod vedením Pedra de Alvarada v Tenochtitlánu a se zbytkem vyrazil Narváezovi naproti. V noční bitvě se mu podařilo Narváeze porazit a získat většinu jeho vojáků na svou stranu.

Mezitím však došlo v Tenochtitlánu k pronikavé změně situace. Aztékové vydráždění krutostí Cortésova zástupce Alvarada, který dal

při slavnosti boha Huitzilopochtliho pobít několik set neozbrojených aztéckých šlechticů, oblehli palác, ve kterém přebývali Španělé. Při návratu druhé části Španělů do města se Aztékové dopustili jedné ze svých četných strategických chyb: dovolili Cortésovi, aby se spojil s obleženou posádkou; snad chtěli mít všechny Španěly pohromadě a v pasti. Pak teprve zahájili další útoky. Postavení Španělů nebylo však ani po spojení obou částí vojska záviděníhodné. Cortés měl sice skoro třináct set španělských vojáků a osm tisíc indiánských spojenců z Tlaxcaly, ale tento vysoký početní stav vzhledem k potížím se zásobováním situaci spíše zhoršoval. A rozlícení Aztékové neustále útočili, bez ohledu na vlastní ztráty. Jejich vytrvalost a neústupnost Španěly děsily. V této situaci se rozhodl Cortés využít poslední kartu, která mu zbývala – Moctezumu. Dal ho vyvést na terasu paláce, aby promluvil k vzbouřenému lidu a svým slovem jej uklidnil. Moctezuma skutečně poslechl, ale odpovědí na jeho slova byl jen déšť oštěpů a kamení, proud nadávek od obyvatel města, kteří na něj pohlíželi jako na zbabělého slabocha a zrádce. Toto vystoupení stálo Moctezumu život. Okolnosti jeho smrti jsou jedním z nejtemnějších míst historie španělské conquisty v Mexiku. Plnou pravdu se o nich zřejmě nedozvíme již nikdy. Bernal Díaz popsal Moctezumovu smrt těmito slovy:

„Sotva Moctezuma pronesl ta slova (tj. výzvu ke vzbouřeným Aztékům), sneslo se na terasu krupobití kamenů a oštěpů. Naši vojáci dávali sice pozor, aby vladaře ochránili; ale když viděli, že zatímco mluvil ke svým poddaným, střelba ustala, opomněli v té chvíli dávat stejný pozor a právě tehdy byl nešťastný panovník zasažen třemi kameny a jedním šípem do hlavy, do rukou a do nohy. Po této nehodě jsme ho prosili, aby se dal ošetřit a aby jedl; ale sebesladší domluva na něj neúčinkovala a najednou, zcela nečekaně, jsme zjistili, že je mrtev. Cortés i všichni kapitáni ho oplakávali; a vojáci podobně.“

Cortés a López de Gómara ujišťují, že Moctezuma zemřel po ráné kamenem, který hodili jeho vlastní poddaní. Královský historiograf Západních Indií Antonio Solís y Rivadeneyra tvrdí, že si aztécký vládce přivodil smrt tím, že se odmítal dát ošetřit; tady se autor zjevně opírá o Díaz. Kronikář Herrera soudí, že rána nebyla smrtelná, že však *král zemřel hněvem a žalem*.

Bernardino de Sahagún, mexičtí a texcokští indiánští kronikáři obviňují z Moctezumovy smrti Španěly; jeden z nich dokonce tvrdí, že mu kterýsi španělský voják vrazil meč do slabin. Všechny tyto rozdílné a často protichůdné názory nemění ovšem nic na základním

Moctezuma, rytina z knihy *Opus Chronographicum*,
vydané v Antverpách v roce 1611.

faktu, že Moctezuma zemřel, a tím ztratil Cortés možnost využívat oficiální podporu, byť jen pouhé loutky, kterou v těchto posledních okamžicích Moctezuma už pro většinu Aztéků nepochybně byl. Po Moctezumově smrti (30. června 1520) dostaly další události velmi rychlý spád. Cortés si uvědomil, že setrvávat nadále ve městě by se rovnalo pomalé sebevraždě hladem a vyčerpáním, nemluvě o neustálých aztéckých útocích. A tak se rozhodl probít se z obklíčení a stáhnout se z města.

Tehdy došlo pro Španěly k nejhorší bitvě, která znamenala obrovské ztráty na obou stranách. V pověstné Smutné noci (*Noche triste*) – byla to noc z 30. června na 1. července 1520 – zahynuly tři čtvrtiny Cortésovy armády. Španělé přišli o všechno zlato a klenoty. Cortés ztratil všechny papíry včetně deníku. V listu Karlu V. se vyjádřil:

„O všechno jsme přišli, když jsme po příchodu Narváeze a po vypuknutí povstání musili vyklidit město. A to se stalo ne pro mou neschopnost, ale pro mé hříchy.“

Zbytky Cortésova vojska zachránila opět chyba tradiční indiánské taktiky a techniky boje. Jakmile Indiáni vytlačili nenáviděné vetřelce z města ven, okamžitě ukončili boj. Kdyby v něm byli pokračovali, nutně museli raněné a vysílené zbytky Cortésova vojska rozdrtit. Aztékové však dali přednost oslavě vítězství spojené s obětováním

všech zajatců. Španělé si poněkud vydechli a vyrazili na cestu do spřátelené Tlaxcaly. Ještě jednou jim hrozilo smrtelné nebezpečí, když na ně v horách u Otumby čekala čerstvá indiánská armáda, ale tady se jim vinou nepružné indiánské taktiky (Indiáni nedokázali využít své početní převahy a soustředili vojsko na tak malém prostoru, že jim nakonec jeho počet byl jen na překážku a Španělé svými účinnějšími zbraněmi způsobili v natěsnaných řadách válečníků obrovský masakr) a díky osobní statečnosti samotného Cortése podařilo zvítězit.

Bitvou u Otumby sebevědomí španělských vojáků opět vzrostlo, a tak mohl Cortés znovu pomýšlet na dobytí Tenochtitlánu. Bylo mu jasné, že nebude moci útočit na město jenom po hrázích; ty byly na mnoha místech přerušené a přece jen se daly vzhledem ke své nevelké šířce (dvou španělských kopí, podle Cortése) velmi snadno hájit. Proto učinil velmi výhodný tah. Dal postavit flotilu třinácti malých brigantin, proti kterým neměly aztécké čluny žádnou naději na úspěch. A když získal nevelkou posilu sto padesáti mužů a dvaceti koní, rozhodl se zasadit městu poslední úder. V okamžiku nového útoku měl k dispozici skoro šest set mužů, z čehož bylo čtyřicet jezdců a osmdesát arkebuzníků a střelců z kuší. Těžkou výzbroj tvořilo devět děl. Počet indiánských spojenců bývá odhadován různě; je pravděpodobné, že jich však bylo nejméně 50 000.

Tak byla zahájena poslední fáze španělské conquisty říše Aztéků, dobývání a dobytí Tenochtitlánu. Po dlouhých a úporných bojích Španělé aztécké hlavní město srazili na kolena.

Cortés dobyl Tenochtitlán jedinou možnou taktikou – soustavným bořením a ničením domů a čtvrtí, jejichž troskami jeho indiánští spojenci zasypávali kanály a laguny. Plochy takto vzniklé pak mohli s úspěchem využívat k manévrování nejen španělští pěšáci, ale především jezdci. Po těžkých bojích, které trvaly tři měsíce, jednoho dne – bylo to 13. srpna 1521 –, když už byli obránci krajně vyčerpáni a zesláblí, zajala jedna z brigantin na jezeře aztécký člun a v něm vůdce hrdinné obrany Tenochtitlánu, posledního aztéckého vladaře Cuauhtemotzina. Jeho zajetím skončil fakticky boj o Tenochtitlán.

Město bylo v sutinách, desetitisíce obyvatel zahynuly. Také Cuauhtemotzin žádal, aby byl zabit. Ale Cortés netoužil po jeho smrti, žádal především aztécké zlato. Až když poražený vládce ani po krutém mučení neprozradil, kde jsou ukryty aztécké poklady, dal jej Cortés později, pro údajnou přípravu *vzpouří*, pověsit.

Tenochtitlán padl. Cortésovi vojáci se rozešli, on sám se vrátil na Kubu a pak do Španělska. Vrátil se jako oslavovaný vítěz. Císař mu udělil titul Admirála Jižního moře a povýšil ho na Markýze údolí (Oaxaca v jižním Mexiku, které dostal Cortés do dědičného vlastnictví).

Velký dobyvatel se však nehodlal spokojit jen s dobytím Tenochtitlánu. Organizoval další výpravy, začal budovat nové nádherné město na troskách zničeného Tenochtitlánu, ale nakonec prozaická žaludeční choroba učinila konec životu velkého dobrodruha, inteligentního vojevůdce, tvrdého dobyvatele a hazardního hráče.

CORTÉSOVA OSOBNOST VE SVĚTLE JEHO DOPISŮ

Nejvýznamnějším a nejcennějším pramenem ke studiu nejen Cortésovy osobnosti, ale i všech širokých souvislostí mexické conquisty jsou jeho vlastní dopisy *Cartas de Relación* zaslané španělskému králi a římskému císaři Karlu V. Cortés je psal postupně v letech 1519–1526. Jejich struktura poskytuje velmi logický obraz autorovy osobnosti.

První dopis vznikl v červnu nebo červenci roku 1519 a do dnešní doby se nezachoval ani v rukopise, ani v tištěné podobě. Je nahrazen jiným, který vlastně představuje list obecní rady Cortésem založeného města Veracruz (Villa Rica de Vera Cruz – Bohaté město pravého kříže), mimochodem prvního města založeného Evropany na americké pevnině. Je to státní dokument adresovaný královně Doñe Juaně a jejímu synovi, císaři Karlovi V. Pozoruhodný je titul císaře, kterým veracruzská obecní rada krále oslovuje.

Dopis obsahuje informace a politicko-právní zdůvodnění roztržky s guvernérem Kuby Diegem Velázquezem. Jeho výrazným rysem je smysl pro pospolitost, obhajoba společenství, které stojí v centru dění a jež se utváří v duchu tradičního kastilského pojetí *obce*.

Druhá relace je jednou z nejobsáhlejších, čítá kolem 40 000 slov. Napsána byla v Segura de la Frontera 30. října 1520, nemá již tak oficiální ráz a je, podobně jako všechny další, spíše osobní a soukromou výpovědí „...nejponiženějšího služebníka a poddaného, který se klade ke královským nohám a líbá ruce Jeho Výsosti. Fernána Cortése.“

Je obsahově velmi bohatá, systematicky popisuje vytváření výchozí základny na pobřeží, první spojení s Indiány a první kontakty s Moctezumovými poselstvy. Hodnotí diplomatické tahy *tlacatecuhtliho*